

”Finnelinja” – historisk kuriositet eller rettslig realitet? Reindriftssamenes arealrettigheter i det sørsamiske området drøftet ut fra jordskifterettslig praksis

Øyvind Ravna

Det juridiske fakultet, Universitet i Tromsø, N-9037 Tromsø (oyvind.ravna@jus.uit.no).

Sammandrag: Synet på reindriftssamenes arealrettigheter har variert opp gjennom tiden. Det samme har synet på i hvilken grad disse rettighetene kunne være gjenstand for behandling etter jordskifterettslige prinsipper. I dette foredraget vil jeg se på hvordan samenes arealrettigheter er blitt vurdert ut fra hvordan de er behandlet i jordskiftesaker i det sørsamiske området. Gjennomgangen vil også kunne si noe om det varierende syn på jordskifterettens kompetanse i slike saker. I flere saker på 1900-tallet må en kunne si at jordskifterettene har behandlet reindriftssamenes rettigheter på en innskrenkende og uheldig måte. Slik har det ikke alltid vært. Sentralt i denne sammenheng står den såkalte ”finnelinja”, en beiterettsgrense fastsatt som en overenskomst under en utskifting i 1873 og stadfestet 10 år senere. Saken kan stå som eksempel på at reindriftssamenes rettigheter ble sett på som reelle rettigheter i privat, felleseid utmark, og at de ble behandlet på linje med andre rettshavere. I 1883 ble det også gitt regler om skadeerstatning som bør være gjenstand for oppmerksomhet. Under forutsetning av at reinen ble forsvarlig vokter, ble reglene basert på en ordning med delt ansvar mellom oppsittere og reineiere for beiteskade. ”Finnelinja” fikk betydning også utover utskiftingene i 1873 og 1883. I sørsamisk sammenheng er den blitt referert til som eksempel på en ordning som burde vært gjort gjeldende i andre områder, bl.a. ved *Aursunden* på 1930-tallet. Likeledes ble overenskomsten brakt fram som dokumentasjon på at samene hadde særrettigheter i Brekken sameie, da de ble dratt inn i et nytt jordskifte på 1960-tallet. Og da de fire år senere vant Brekken-saken, tilla Høyesterett ”finnelinja” avgjørende vekt, Rt 1968 s. 394. I dag da utmarksslåtter ikke blir høstet av bufeholderne, har ikke ”finnelinja” lenger praktisk betydning som beiterettsgrense. Rettslig sett må den absolutt sies å ha aktualitet, da den nedfeller et prinsipp om at reindriftssamenes rettigheter må betraktes på linje med bufeholdernes rettigheter i utmarka, og ikke som en vikende rett. Overenskomsten viser også at reindrifutøvere, under forutsetning at deres rettigheter blir akseptert og forstått, kan oppnå gevinst i form av mer tjenlige bruks- og beiteforhold gjennom bruksordning etter jordskifterettslige prinsipper. Det må kunne slås fast at det var en politisk, og ikke rettslig begrunnelse for at reindriftssamenes rettigheter på 1900-tallet ikke lenger ble betraktet på linje med andre tinglige rettigheter. Når en i dag har et annet syn på reindriftssamenes arealrettigheter, bør så vel erstatningsreglene i reindrifstloven av 1978, som bruksordnings- og kravkompetansereglene i jordskifteloven av 1979 gjennomgås med tanke på revisjon.

‘The Finn line’ – a historical curiosity or a juridical reality? The Sami reindeer herders’ land rights in the southern Sami areas evaluated from land consolidation practice

Abstract: Attitudes towards the land rights of Sami reindeer herders have changed considerably during the last 100 years. So, too, has consideration of how such rights should be treated by Land Consolidation Courts. This paper reviews changes in attitudes to the Sami land rights with respect to how these are considered in Land Consolidation Courts in southern Sami areas in Norway. The review also considers changing attitudes regarding the competence of Land Consolidation Courts to deal with such matters. There were several cases in the 20th Century in which Land Consolidation Courts treated Sami land rights in a restricted and unfortunate manner. Legal practice, however, was not always like that, evidenced by the so-called ‘Finn line’ (Norwegian: ‘finnelinja’ – ‘Finn’ is an archaic name for Sami). This boundary was established during a land consolidation case in 1873 and was confirmed in 1883. At that time, Sami land rights were evidently accepted as appurtenant right in privately owned mountain pasture and the Sami were treated in the same way as others who enjoyed rights of usufruct on it. The regulation of 1883 included rules governing compensation for grazing damage on farming land. In particular, responsibility for grazing damage was divided between owners and the reindeer herders, providing these looked after their animals properly, ‘The Finn line’ subsequently achieved wider importance. The case of 1873-1883 has been referred to several times as a valuable and valid precedent for a way in which to organize grazing conflicts in other Sami areas. It was used in 1964 as evidence of the special rights of Sami reindeer people in the Brekken common land case. The Sami won this case in 1968 and, in its judgement, the Norwegian Supreme Court of Justice emphasised the importance of the line (Rt. 1968, p. 394). Although, owing to changes in land use practices, the ‘Finn line’ no longer has any practical significance, its juridical significance remains because it

settles the principle that the rights of Sami reindeer herders' have to be considered in the same way as the rights of farming land owners. The ruling of 1873-1883 makes it clear that reindeer herders stand to gain important concessions, with respect to access to pasture, in land consolidation cases. The degradation of Sami land rights from the end of the 19th Century was a consequence of political manipulation and had no basis in law. Attitudes have now changed and, consequently, there is a need to revise recent legislation, such as the 1978 Reindeer Husbandry Act with regard to rules for compensation for grazing damage on farming land, and the 1979 Land Consolidation Act concerning rules of land use.

Innledning

Myndighetene og domstolenes syn på reindriftssamenes beite- og arealrettigheter har variert opp gjennom tiden. På slutten av 1800-tallet ser man en påfallende rask endring, som i løpet av knappe ti år medførte at beiterettighetene ble "degradert" fra reelle bruksretter til "uskyldig nyttesretter".¹ Denne endrede oppfatningen, som må sees i sammenheng med et endret syn på samisk kultur generelt, festet seg utover 1900-tallet, hvor reinbeiteretten fikk karakter av en "næringsrett" staten fullt ut kunne regulere og redusere gjennom lovgivningen. Oppfatningen av reindrifftsretten som en "uskyldig nyttesrett" ble grundig tilbakevist av Høyesterett i 1968, mens oppfatningen av reindrifftsretten som en "næringsrett" har vedvart og kom til uttrykk så sent som under lovarbeid på 1990-tallet.²

I denne artikkelen skal jeg se på hvordan reindriftssamenes beite- og arealrettigheter er blitt betraktet i utskiftnings- og jordskiftesaker³ i det sørsamiske området. I flere saker på 1900-tallet må en kunne si at jordskifterettene har behandlet reindriftssamenes rettigheter innskrenkende og uheldig. Slik har det ikke alltid vært. Sentralt i denne sammenheng står den såkalte "finnelinja" som ble fastsatt under en utskiftning i 1873. Saken er et eksempel på at samenes rettigheter ble sett på som reelle andeler i felleseid utmark, og at de kunne behandles på linje med andre rettighetshavere. "Finnelinja" fikk betydning også utover utskiftningen i 1873. I sørsamisk sammenheng er den blitt referert til som eksempel på en ordning som burde vært gjort gjeldende i andre områder, bl.a. på Engesvollen ved *Aursunden* på 1930-tallet. Da samene vant Brekken-saken, tilla Høyesterett "finnelinja" avgjørende vekt, Rt. 1968 s. 394.

Høyesterettsdommen var for øvrig den første i nyere tid hvor samer fikk medhold i at de hadde rettigheter basert på langvarig, stedbunden bruk. Dommen hadde sin bakgrunn i et annet jordskifte i Brekken sameie. Sakene gir oss en unik anledning til å sammenlikne jordskifterettens behandling av reindriftssamenes rettigheter over en 100-års periode.

Behov for lovendringer og gjeldende rett

Inntil ganske nylig fantes det ingen særskilt hjemmel for å foreta bruksordning av reindriftssamenes beiterettigheter etter jordskifterettslige prinsipper.⁴ I St.meld.nr. 28 (1991-92) "En bærekraftig reindrift", foreslo Landbruksdepartementet at jordskiftelovens bestemmelser skulle utvides "slik at jordskifteretten også kan avsi dom i brukskonflikter innen reindriften, og mellom reindrift og andre arealinteresser"(s. 109). Det het videre at utvidelse av jordskifteloven til å omfatte reindrift "vil kreve enkelte mindre lovendringer."

Da Ot.prp.nr. 28 (1994-95) ble framlagt, hadde departementet endret syn. Det het nå at reindrifftsrettighetene var av "en slik karakter at de må anses å falle utenfor jordskiftelovens bruksrettsbegrep."(s. 32). Videre at "regulering internt i reindriften ikke er hensiktsmessig å legge til jordskifteretten, først og fremst på grunn av rettighetenes kollektive særtrekk." Dette ble utdypet på s. 55 hvor det het at "den samiske retten til tamreindrift er av en annen art enn de bruksretter som kan ordnes etter [jskl. § 2 c] nr. 2. Mens det her siktes til individuelle rettigheter, har den samiske reindrifftsretten et utpreget kollektivt særtrekk .. ." Reindrifftsutøvere kunne således ikke bruke den hjemmel øvrige bruksrettshavere hadde til å kreve ordning. Om dette sa departementet: "Det er det særegne rettsgrunn-

¹ Se f.eks. Rt. 1892 s. 411 og Rt. 1897 s. 759 (omtalt under) samt innberetningene fra lappekomisjonene av hhv. 1889, 1892 og 1897 (komisjonene er omtalt i Strøm Bull, 2003).

² Ot prp nr 28 (1994-95). Dette er bl.a. brukt som begrunnelse for at reindriftssamer ikke kunne kreve sin beiterett ordnet av jordskifteretten.

³ Begrepet "jordskifte" ble innført ved lov om jordskifte o.a. av 22. des. 1950. Tidligere ble "utskiftning" nyttet.

⁴ Med "jordskifterettslige prinsipper" sikter jeg til de grunnleggende materielle vilkår for jordskifte, jf. jskl §§ 1 og 3a, dvs. at det skal oppnås bedret eiendoms- eller bruksstruktur, samtidig som ingen part påføres tap.

laget disse samiske rettighetene har, som gjør det nødvendig å gi jordskifteretten en klar hjemmel for å behandle disse rettighetene”.⁵

Etter at departementet endret standpunkt, endte lovendringen i 1996 opp med en svært begrenset mulighet for reindriftsutøvere til å kunne få ordnet sine beiterettigheter gjennom bruksordning, noe som også avspeiles i saksinngangen.⁶ Reineiere kan ikke, som andre bruksrettshavere kreve bruksordning.⁷ At reineierne ikke hadde individuelle rettigheter til beite, ble brukt som argument for at interne konflikter innen reindriften ikke kunne behandles av jordskifteretten, men måtte behandles av forvaltningen eller de ordinære domstolene.

Finnelinja og utskiftingen av Brekken sameiet på 1800-tallet

Hvis en derimot ser på den første *Brekkenutskiftingen* på 1870-tallet, vil en se at reindriftssamenes rettigheter ble vurdert på linje med andre rettigheter utskiftingsretten kunne behandle. Etter at utskiftingen ble påbegynt i 1868, sendte en rekke reindriftssamer et brev til Søndre Trondhjems amt. I brevet av april 1870, som ble innledet med innsigelse mot utskiftingen, gjorde samene ”rettslig Fordring” på å få utstykket sin del av sameiet, altså ta del i utskiftingen, før oppsitterne foretok noe skifte seg imellom. Innsigelsen ble satt fram fordi utskiftingsformann Sv. Olsen hadde sagt at han verken ville eller kunne utskifte for samene. Samene hadde da begjært utskiftingen stanset inntil amtet sørget for at deres rettigheter ble ivaretatt av loven.

Om det var reindriftssamenes begjæring som førte til at utskiftingen ble stanset, vites ikke. I alle fall ble den stoppet. En søknad fra en del oppsittere om at det måtte bli oppnevnt en kommisjon for å fullføre utskiftingen, foranlediget i 1870 et brev fra utskiftingsformannen. Her skrev han at det *ikke* var tilfellet at han ikke kunne utskifte (del av sameiet) til reindriftssamene. Men han ikke hadde stor lyst til det, da både de og oppsitterne senere ville angre på dette. Han grunnga dette med at samene ikke brukte området hele året; formodenlig bare om våren, og således ville ”blive utilfredse og lidet hjelpne ved at faae ... Slaatene, med Mere, til Eiendom, istedet for den Brugsret de have, [det] er heller ikke til Gavn for dem, de have intet Brug for Slaattene”, Rt. 1968 s. 394 på s. 402.

Den 7. juli 1873 ble spørsmålet tatt opp i utskiftingen. Etter å ha reist spørsmål om noen ønsket de ”Brugsberettigede Fjeldfinner Udskiftede, hva deres Brugsret betræffer...” frarådet utskiftingsformannen ”paa det alvorligste” samtlige lodeiere fra dette. Tross frarådningsformannen var det ”lang Discution og mange ventilationer” før formannen fikk overbevist oppsitterne.⁸ I samsvar med den bestemte frarådningen, ble samenes bruksrett ikke utskiftet.

Den 9. aug. 1873 ble det avholdt et møte hvor samene var innkalt. Formålet med møtet var å undersøke ”Udstrækningen af den Brugsret som disse Fjeldfinner antages at have, og i saa maade at *ordne* det Fornødne”[min utheving]. Etter møtet ble det inngått slik overenskomst:

”Vestenfor en Linie [geografisk beskrivelse], skulle Finnerne være uberettigede til at havne med sine Dyr, hvorimod de paa østre Side af samme Linje have uhindret Havneret, og det saaledes at de ikke af Nogen skulle kunne drages til Ansvar for sin Optræden dersteds”.⁹

I overenskomsten ble det også bestemt å sette en utvidet rett med fire voldgiftsmænd,¹⁰ hvorav to samer, for å ”ordne det Fornødne ved Liniens nærmere Fastsættelse i de mindre Detailler”. Etter fast-

⁵ Dette gjaldt kun samisk tamreindrift, idet tamreindrift utenfor det samiske reinbeiteområde hadde et annet rettsgrunnlag som ikke reiste de samme spørsmål med hensyn til jordskifterettens saklige kompetanse (Reindrift utenfor de samiske områdene er konsesjonsbelagt og avhenger av grunneierrtillatelse iht. reinl. § 5).

⁶ Det er gjennomført svært få saker med hjemmel i lovendring fra 1996. Etter det jeg har brakt på det rene, er det kun behandlet tre saker, en i Troms og to i Finnmark, som krevd med hjemmel i jskl. 2 c nr. 3 etter at lov av 23. februar 1996 nr. 8: Lov om endringer i reindriftsloven, jordskifteloven og viltloven trådte i kraft 1. juli 1996 (Sak nr. 3/1998 for Nord-Troms jordskifterett og sak nr. 11/1996 og 6/1998 for Finnmark jordskifterett). Ingen av disse er krevd av reinbeitedistrikter.

⁷ Kravskompetansen er lagt til leder for reinbeitedistrikt, jf. jskl. § 5, sjette ledd.

⁸ SAT: J.nr. 1839/1966: Ekstraktutskrift av utskiftingsprotokoll nr. VI (1872-1875) for utskiftingsformannen i Søndre Trondhjems amt, autorisert den 16. februar 1871, Fol. 114.

⁹ SAT: J.nr. 1685/1966: Ekstraktutskrift av utskiftingsprotokoll nr. VI (1872-1875) for utskiftingsformannen i Søndre Trondhjems amt, autorisert den 16. februar 1871, Fol. 118b. (også gjengitt i Rt. 1968 s. 394 på s. 406).

¹⁰ Omstendighetene omkring denne utvidelsen framgår ikke av rettsprotokollen. Det er ikke unaturlig å anta at utvidelsen ble gjort for å få med samene i retten, idet det formodentlig ikke var samer i utskiftingsutvalget.

settelsen bemerket voldgiftsmann *Paul Johnsen (Jonasen) Fin*¹¹ at forholdene etter hans mening også skulle ordnes på nordsiden av Hyllingsjøen. Rettens øvrige medlemmer ønsket derimot ikke det og besluttet, mot Johnsens stemme, å avstå fra videre ordning.

Utskiftningen i 1873 ble opphevet av formelle grunner som antas ikke å berøre nevnte overenskomst.¹² Under ny utskiftning i perioden 1880 - 1883 ble ordninga stadfestet. Linja som skrev seg fra ordningen ble senere omtalt som "finnelinja". Samtidig ble det også gitt regler om *skadeerstatning* som bør være gjenstand for oppmerksomhet. Det ble her etablert en ordning med *delt* ansvar for beiteskade idet samene under forutsetning at de "paa det omhyggeligste har vogtet Dyrene" kun skulle betale "Halvdelen og Bønderne selv bære Halvdelen".¹³

Det er neppe tvil om at utskiftningsretten la til grunn at samene hadde *reelle tinglige rettigheter* i utmarka. Overenskomsten som ble inngått må videre kunne karakterisere som bruksordning etter jordskifterettslige prinsipper hvor det totalt sett ble oppnådd en bedret bruksstruktur for begge parter. For samene, som fikk etablert et "friområde" på østre side av "finnelinja", og for oppsitterne som på tilsvarende måte fikk bedre vilkår der de hadde tyngden av sin slåttemark.

Reglene for *skadeerstatning* underbygger at begge parter ble betraktet å ha etablerte beiterettigheter. At erstatningen skulle deles, var neppe noen form for "erstatningsrabatt" men heller et uttrykk for kostnadsfordeling. Prinsippet om fordeling etter nytte har ligget til grunn ved jordskifte helt siden de eldste utskiftningslovene. I dagens lov kommer det til uttrykk i § 76. En må kunne anta at utskiftningen hadde lagt til grunn at begge parter hadde lik nytte av å unngå beiteskader, da bøndene hadde en plikt til å bevokte slåttene og samene en plikt til å gjete reinen. Kostnader ved skade som ikke oppsto som følge av "Skjødesløshed eller [at Finnerne av] anden Aarsag ikke vogter Dyrene, saa godt og omhyggelig som de kan" skulle således deles forholdsmessig.¹⁴

Et tidsskifte: Fra tinglig bruksrett til "uskadelig nyttesrett"

I 1883 betraktet utskiftningsformann og tidligere stortingsmann Sv. Olsen det som "enhver fullt bekjent" at samene var "de eldste beboere på disse kanter, [som] fra uminnelige tider, med regjeringens og øvrighetens samtykke, har ernæret sig av rensdyrdrift i Norges kongelige almindingsfjellstrekninger".¹⁵ I dag vil kanskje ikke et slikt utsagn overraske noen. Men bare noen år etter at Olsen fikk dette protokollert, ble hans syn underkjent. I avhandlingen "Lapperne Fremrykning mod Syd i Trondhjems Stift og Hedemarkens Amt" fra 1891 la professor *Yngvar Nielsen* til grunn at samene i Sør-Trøndelag skulle ha trengt seg inn på området til den fastboende befolkning etter at disse nesten over alt hadde tatt dal- og fjellstrekningene i bruk. I tid sammenfalt avhandlingen med at sosialdarwinismen fikk fotfeste, og økt norsk nasjonalisme i forhold til unionen med Sverige. Disse ytre forhold medførte også et mer negativt syn på reindrift og nomadisk levesett. Nielsens avhandling fikk stor betydning, for allerede året etter la Lappekommisjonen av 1889 denne til grunn i sin innberetning fra 1892. Samme år la også Høyesterett "fremrykningsteorien" til grunn i en sak hvor forannevnte Paul Johnsen var pålagt å erstatte skade forvoldt av hans rein på bøndenes sætervoller og slåttemark, Rt. 1892 s. 411. I saken

¹¹ Paul Johnsen Fin (1842 - 1924) var en markant leder for Rørossamene gjennom nærmere et halvt sekel, og sto bl.a. sentralt i de to Høyesterettssakene på 1890-tallet om samenes beiterett, som vi skal komme tilbake til.

¹² Utskiftningen ble opphevet av Gauldal underrett. Det har ikke vært mulig å finne ut hvorfor da rettsprotokollen gikk tapt da Gauldal sorenskrivergård brant i 1881 (SAT: brev av 30.04.04).

¹³ I bestemmelsen het det "... Dersom Skade sker, uagtet at Finnerne paa det omhyggeligste har vogtet Dyrene, eller Skaden er saa ubetydelig, at den ikke opnaar en Verdie af kr. 10, da skal Finnerne betale Halvdelen og Bønderne selv bære Halvdelen. - Er Skaden større end 10 kroner, eller Sker det fordi Finnerne av Skjødesløshed eller anden Aarsag ikke vogter Dyrene, saa godt og omhyggelig som de kan, da skal Finnerne være pliktig til at betale hele Skaden ... (SAT: Søndre Trondhjems Amt. Utskiftningsprotokoll VIII (1879 - 1883) for Sv. Olsen, fol. 299b).

¹⁴ Erstatning for beiteskade var det sentrale punktet i konfliktene mellom reindriftssamer og bønder i Røros-traktene på slutten av 1800-tallet, jf. bl.a. Rt. 1892 s. 411 og 1897 s. 759. Utskiftningsrettens erstatningsregler fra mars 1883 står i kontrast til reglene i "Felleslappeloven" av juni 1883 hvor reindriftssamene i § 9 ble pålagt solidarisk objektivt ansvar, en regel som fortsatt gjelder, jf. reinv. § 25, 2.). Utskiftningsrettens regler ville trolig vært langt mer konfliktdempende enn reglene i "Felleslappeloven". Sistnevnte la til grunn at bønder ikke hadde noe ansvar for skade selv om de høstet slåttemark og hadde sætervoller langt inne på fjellet, i områder det i praksis var umulig å unngå beiteskade. Dette gjorde at det ikke lå noen oppfordring til inngjerding av slåttene.

¹⁵ Statsarkivet i Trondhjem: Utskiftningsprotokoll nr. 8 (1879-1883) Trondhjems Amt, folio 299.

framholdt Johnsen at samene var de opprinnelige beboerne i området, som var trengt tilbake av nordmennene. Høyesterett la til grunn at forholdet var det motsatte og uttalte:

”Af en Afhandling af Professor Yngvar Nielsen om Lappernes Fremrykning ... fremgaar det nemlig, at Lapperne paa sin Fremtrængen sydover i Norge i Aaret 1742 endnu ikke havde slaaget sig ned her. Bøndernes Sæterdrift og Slaattemarken i disse Fjeldstrækninger ere selvfølgelig langt ældre” (s. 413).

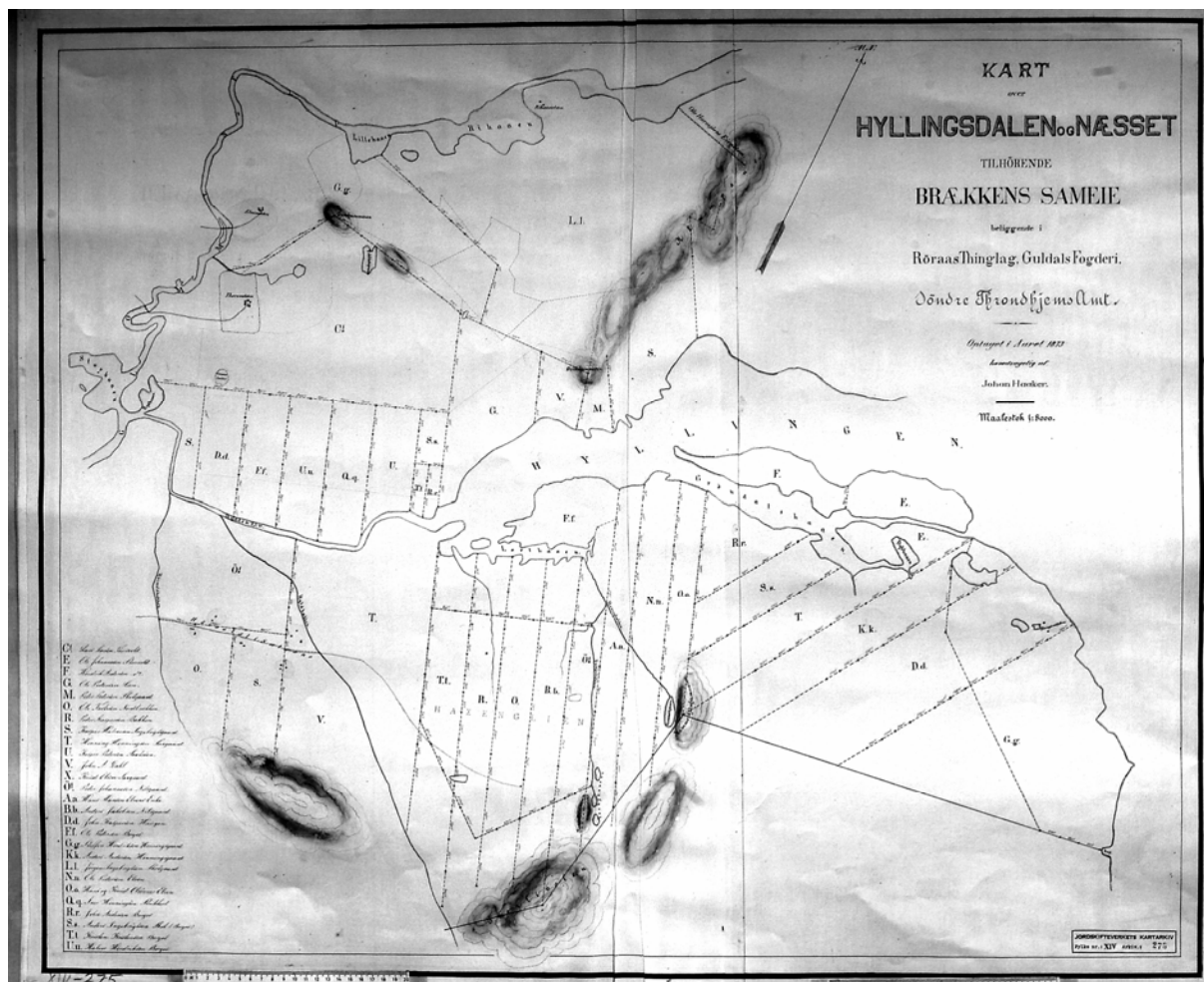

Fig. 1. Kart utarbeidet under utskiftningen i 1873. ”Finnelinja” markeres med den sørligste streken på kartet. Den går over fjellpartiet ’Tverlivolen’, dels nordøstover, dels sørøstover, og ender i innsjøen Hyllingen (Fra Sør-Trøndelag jordskifteretts arkiv).

Da synet på hvem som var den eldste befolkningen i området endret seg, så endret også vurderingen av hvem sin rett som hadde forrang, noe Høyesterett understreket i samme dom da den anførte i ”kollission mellem Bøndernes Ret til Sæterdrift og Slaattemarken og de nomadiserende Lappers Havnerett, ... er der liden Opfordring til at løse denne Kollission paa saadan Maade, at de ældste eksisterende Rettigheter i væsentlig Grad vilde ødelægges til Fordel for de senere opkomne Rettigheter.” Dette endret også synet på reindriftrretten. Fra å være omtalt som en bruksrett i 1883, blir beiterett ni år senere marginalisert til en ”senere opkommende Rettighed” som måtte vike for jordbrukets behov.¹⁶

At det ikke ”som tidligere ofte har været antaget, at Lapperne i disse Strøg skulde være de oprindelige Beboere” ble gjentatt av Høyesterett noen år senere, i en sak hvor samme Paul Johnsen var saksøkt og ble *fradømt rett til å ferdes med rein* på så vel innmark som utmark og skog i områdene ved Aursunden, Rt 1897 s. 759. Høyesteretts standpunkt i de to sakene på 1890-tallet fikk etter hvert fotfeste i underinstansene.

¹⁶ Denne utviklingen ble omtalt som ”juridisk trylleri” av Arne G. Arnesen på en konferanse om samiske rettigheter i 1979, se Arnesen, s. 82-83. Dette er også påpekt og utdypet av Strøm Bull (1997, s. 84 flg.).

I 1934 ble en utskiftning over gården Engesvolden m.fl., gnr. 72 i Glomås herred ved Aursunden tatt til behandling av Gauldal og Hitra utskiftningsrett.¹⁷ I saken møtte reieneier Lars N. Holm og gjorde krav på "rett til reinbeite for reieneierne i Riasten reinbeitedistrikt i hele utskiftningsfeltet ovenfor skoggrensen, eventuelt forlangte han at der skulde fastsettes en såkalt *Finnelinje* hvortil reieneierne skulle ha rett til å beite uten å være forpliktet til å betale erstatning for mulig skade". Grunneier Chr. Kurås protesterte mot at reieneierne skulle ha rett til reinbeite i utskiftningsfeltet med henvisning til Høyesterettsdommen i Rt. 1897, s. 759. Kurås påsto at samtlige reieneiere i Riasten reinbeitedistrikt var bundet av nevnte dom, noe de øvrige grunneierne tiltrådte. Utskiftningsretten bemerket i forhold til dette at det er "umulig å ha forskjellige beitegrenser for de reinsdyr som hører hjemme i samme distrikt. Når man har rettskraftige dommer for enkelte, må de gjelde for samtlige eiere i reinbeitedistriktet".

Utskiftningsretten fant det likevel påkrevd å avsi kjennelse over sakens realitet. Dog ble det presisert at retten var bundet av de overordnede retters avgjørelser for de bruk som deltok i nevnte prosess. Utskiftningsretten kom deretter - i tråd med Høyesteretts avgjørelse fra 1897 - enstemmig til at: "Reieneierne i Riasten reinbeitedistrikt kjennes uberettigete til å la reinsdyr ferdes på eller over eiendommene gr. nr. 72, br. nr. 1 [m.fl.]..."

Et nytt tidsskifte: Brekkendommen, Rt. 1968 s. 394

På 1950-tallet ble det krevd nytt jordskifte i Brekken. I 1964, angivelig etter at jordskifteretten selv hadde tatt opp forholdet, ble spørsmålet om reindriftssamenes rett til jakt, fangst og fiske innen sameiet tatt opp. Selv om det ikke lenger var uenighet om at samene hadde nyttet området fra før bureisningen fant sted, ble det fra grunneiernes side påstått at reindriftssamenes bruksutøvelse "til enhver tid foregikk med samtykke fra staten og senere fra de private grunneiere" innen rammen av gjeldende lovgivning. I saken, som jeg av plasshensyn ikke går dypere inn på her, ble det fra reindriftssamens side anført at de hadde bruksrett slik beskrevet i utskiftningen fra 1883 innbefattet beiterett slik den har vært "utøvd fra gammel tid og uten erstatning." Lappefogd Galåsen var for øvrig enig i at samene ikke var erstatningspliktige for skade innenfor det felt som er behandlet i utskiftningen av 1883."¹⁸

I jordskifteretten vant grunneierne. Jordskiftekjennelsen kan for øvrig stå som et utpreget eksempel både på rettsutviklingen på 1900-tallet og på innsnevret lovpositivisme uten forståelse for reindriftssamisk bruk. Det samme kan sies om den påfølgende dommen i Frostating lagmannsrett, hvor det ble anført at "den århundre gamle bruksutøvelse, også når det gjelder fiske, fangst og jakt, som samene ubestridt har utøvd, ikke går utover den 'uskadelige nyttesrett' som samene til enhver tid har vært tillatt å utøve. Denne bruksutøvelse kan ikke ved hevd eller alders tids bruk skape et særskilt rettsgrunnlag, som senere lovgivning ikke fritt kan regulere."¹⁹

Høyesterett var av en annen oppfatning. Førstevoterende anførte at samenes bruksutøvelse gjennom lang tid syntes "å ha vært stedbundet og i sin kjerne så festnet at den ikke kan sidestilles med utøvelse av en uskyldig nyttesrett eller allemannsrett". Høyesterett hadde også et annet syn på overenskomsten som etablerte "finnelinja" i det den, i motsetning til lagmannsretten, kom til at det burde legges "avgjørende vekt på den overenskomst som med utgangspunkt i tidligere bruk ble inngått 9. august 1873, ..."

I tråd med dette kom Høyesterett til at: "Samene i Riast-Hyllingen reinbeitedistrikt har under opphold med rein rett til å drive jakt, fangst og fiske til husbehov i Brekken sameie i området øst for en linje mellom Hyllingen og Dagvolsjøen fastsatt ved overenskomst av 9. august 1873 og grenseangangsforretning av 11. august 1873..."(s. 404).

Siste kapittel i Brekken-jordskiftet og påfølgende erstatningssaker

Selv om Høyesterett omgjorde jordskifterettens kjennelse fra april 1964, var ikke jordskiftet slutført. I den etterfølgende behandlingen synes jordskifteretten i stor grad å ha tatt de nødvendige forbehold for å sikre reindriftssamenes rettigheter på det *formelle* plan.²⁰ På det *praktiske* plan ble ikke rettighetene respektert i samme grad. Ubevisst og antagelig uten forståelse for dette som et problem, etablerte

¹⁷ SAT: Utskiftningsprotokoll for Gauldal sorenskriveri, protokoll 17a (1937 - 1943), fol.18²-21, 26²- 31², 35-38, 39²- 46², 52-53², 84²- 88, sak nr. 3/1925 for Gauldal og Hitra utskiftningsrett.

¹⁸ SAT: Jordskifterettsbok for Gauldal domssokn nr. 53 (1963-1974) sak 2/1953 fol. 28-36².

¹⁹ STJA: Frostating Lagmannsretts dom av 14. nov. 1966 (ankesak 83/1964), maskinskrevet utdrag, s. 21- 22.

²⁰ SJTA: Maskinskrevet utskrift av rettsbok vedkommende sak nr. 2/1953 *Jordskifte* over Brekken sameie m.v., bruk under gnr. 78-102 og 132, Røros herred, se f.eks. s. 461, 627, 643 og 676.

jordskifteretten en eiendoms- og bruksstruktur som beskar samenes arealrettigheter. Eksempelvis besluttet jordskifteretten i 1969 å flytte gården "Haugen" til Sørlandet, hvor det gikk en viktig flytteveg for reindriften. Denne flyttingen skulle senere bli gjenstand for en straffesak og en erstatningssak som begge gikk helt til Høyesterett, Rt. 1975, s. 796, og Rt. 1978, s. 1202.

Førstnevnte sak startet i Gauldal herredsrett da reieneierne i Riast/Hyllingen reinbeitedistrikt påanket en takstforretning hvor de ble pålagt å betale erstatning for skade voldt av rein på eiendommen "Haugen". Herredsretten gav ikke reieneierne medhold og stadfestet taksten. Reieneierne påkjærte herredsrettens kjennelse til Høyesteretts kjæremålsutvalg, som også at reieneierne måtte betale erstatning.²¹

I den neste saken, som startet i Nord-Østerdal herredsrett, sto en reieneier i Riast/Hyllingen reinbruksgruppe tiltalt for ulovlig beiting. Vedkommende hevdet under saken at det ikke ble tatt tilstrekkelig hensyn til reindriften under jordskiftet. Dette ble bekreftet av statskonsulent i reindrift, *Loyd Villmo*, som uttalte at han har pleid å nevne tilfellet med denne eiendommen som et utpreget eksempel på manglende hensyn overfor reinnæringens interesser. I herredsrettens redegjørelse kan en lese at "Haugen" lå midt i reinsdyrenes trekk mellom sjøene Aursunden og Rien. Det framgikk også at bureiseren i 1971, straks etter oppdyrking startet, ble orientert både av lappfogd og av tiltalte reieneier om reieneiernes rettigheter og om at gården var blitt plassert midt i reintrekket.

Reieneieren ble under dissens frikjent av Nord-Østerdal herredsrett. Herredsretten la betydelig vekt på at nydyrkingsområdet var lagt midt i reinflokkens flytteveg, og at tiltalte dermed langt på veg ikke kunne lastes for at hans rein kom inn på dyrket mark. Påtalemyndigheten påanket saken. Høyesterett fant ikke å kunne legge avgjørende vekt på at nydyrkingen fant sted i reindriftenes trekkveg, og sluttet seg til herredsrettens mindretall, fagdommeren, som hadde lagt til grunn at tiltalte på bakgrunn av avgjørelsen avsagt av Høyesteretts kjæremålsutvalg, Rt. 1975 s. 796, burde ha foretatt seg noe mer for å holde dyra unna innmarka. Reieneieren ble etter dette domfelt for ett av to tiltalepunkter.

Foruten oppdyrking og oppløsning av jordsameie, ble det også bygget veger og foretatt en rekke delingsforretninger hvor en må anta at det skjedde ytterligere oppdyrking, hyttebygging og inngjerding. For jordbrukere som nyttet utmarksbeite og fikk problemer, ble det fastlagt overgangsordninger for å avhjelpe disse problemene. Problemene for reieneierne, som ikke kunne gå over fra natur- til kulturbeite, og som ble påført store problemer og ulemper da deres beiteområder ble oppdyrket og inngjerdet, er i det hele tatt ikke drøftet.

Rettsutviklingen og "finnelinja"

Foran har vi sett at reindriftssamenes beiterettigheter ble "degradert" i rettslig henseende og måtte vike for jordbrukets interesser fra 1890-tallet og langt inn i vår tid. I perioden før denne endringen var reindriftssamenes rettigheter i større grad blitt behandlet på linje med andre tinglige rettigheter.

Ved lovendringen i 1996 ble det lagt til grunn at jordskifteretten, som særdomstol med positivt avgrenset kompetanse, måtte få en egen hjemmel for å behandle reindriftssaker. Gjennomgangen av den eldste Brekken-utskiftningen viser imidlertid at en ikke trengte noen egen hjemmel på 1870-tallet. At reindriftsrettighetene ikke har blitt behandlet som andre tinglige rettigheter, må i all hovedsak tilskrives det politisk betingede synet på reindriftssamenes rettigheter som ble framtvunget på slutten av 1800-tallet, og enda på 1990-tallet var svært synlig. I ettertid må en kunne si at lovendringen i 1996, med det endrede syn departementet presenterte i Ot.prp.nr. 28 (1994-95), i like liten grad som det tilførte jordskifterettene utvidet kompetanse, ga reieneierne mulighet til å få ordnet beiterettskonflikter gjennom bruksordning. Noe også antall krevde saker underbygger.

Gjennomgangen har vist at reindriftssamenes rettigheter ble betraktet som tinglige bruksrettigheter på 1870- og 80-tallet. Også i privateid utmark. I den rettsutviklingen som startet med Brekken-dommen i 1968 og senest ble stadfestet i Selbudommen, Rt. 2001, s. 769, legges det samme til grunn. Også i rettsteorien har det de siste 30 årene, siden Tønnesen kom med avhandlingen "Retten til jorden i Finnmark", vært argumentert for at reindriftssamenes beiterett er av tinglig karakter.²²

²¹ Kjæremålsutvalget la til grunn at etter reindriftslovens objektive regler om erstatning så hadde ikke grunneier noen plikt til å sette opp eller vedlikeholde gjerde rundt innmarken til fredning mot rein: "Det dreier seg i det foreliggende tilfelle om skade på innmark som klart omfattes av lovens ord, og Kjæremålsutvalget kan i likhet med de foregående instanser ikke finne at den omstendighet at det dreier seg om nyoppdyrket område av større omfang, gir grunnlag for en innskrenkende tolking slik at reindriftslovens objektive erstatningsregler ikke skulle få anvendelse. Etter utvalgets mening må det også når det gjelder nydyrkingsfelter lovendring til for at skade voldt på område som ikke er innhegnet med gjerde som freder mot rein, skal være unntatt fra lovens regler."

²² Se Tønnesen, s. 188, NOU 1993: 34, s. 213-215, Strøm Bull (1997), s. 51, og NOU 2001: 35, s. 71-72.

At reindriftssamene har reelle tinglige rettigheter i utmarka på linje med bufeholdere som har beiterett i privateid utmark eller allmenning, bør innebære at *reindrifftslovens erstatningsregler* må gjennomgås på nytt med utgangspunkt å finne regler som er mer tilpasset balansen i dette rettsforholdet. Videre bør det innebære at reindrifftsutøvere på linje med bufeholdere, må kunne dra nytte av den fordel det er å kunne kreve sin beiterett i utmark ordnet etter jordskifterettslige prinsipper. Regelen i jskl § 2 c nr. 3 siste setning, som er til direkte hinder for dette, bør vurderes fjernet. Samtidig må jordskifterettens faktiske kompetanse styrkes og sammensetning endres.

”Finnelinja” har i dag ikke særlig praktiske betydningen da bufeholderne ikke lenger nytter utmarksslåtter og driver sætring. Men vi har sett at så seint som i 1964 anførte Magne Nordfjell som representerte Rias/Hylling reinbeitedistrikt støttet av lappefogden at ”finnelinja” hadde betydning i forhold til beiteerstatning. I følge lappefogden var det bare i Brekken sameie at samene hadde *særrettigheter* innen Sør-Trøndelag distrikt. I ankesaken la Høyesterett til grunn at ”finnelinja” hadde avgjørende betydning for rett til jakt og fiske, som samene vant.

Selv om ”finnelinja” ikke lenger kan sies å ha praktisk betydning, må den rettslig sett ennå betraktes å ha det, da den nedfeller et prinsipp om at reindriftssamenes rettigheter må betraktes *på linje* med bufeholderens rettigheter i utmarka og ikke som en vikende rett. Overenskomsten viser også at reindrifftsutøvere, under forutsetning at deres rettigheter blir akseptert og forstått, kan oppnå gevinst i form av mer tjenlige bruks- og beiteforhold gjennom bruksordning. Videre viser den som et enestående eksempel i norsk sammenheng at reindrifftsutøverne ble innrømmet et særskilt vern mot å måtte dekke beiteskader på privateid område.

”Finnelinja” kan også stå som et minne over fremsynte reindriftsfolk som var i stand til å ivareta sitt folks interesser på en juridisk arena hvor samene kulturelt og språklig var ”på bortebane”.

For jordskiftedommerstanden kan ”finnelinja” være symbol på at den i visse tidsperioder har vært i stand til å gi reindrifftsutøvere en rettmessig behandling, og et eksempel på hvordan reindriftssamenes beiterettigheter kan behandles.

Referanser og forkortelser

Arnesen:	Arne G. Arnesen: Reindriftssamenes rettslige stilling i Norge, i Thuen, T. (red.): <i>Samene – urbefolkning og minoritet</i> , Oslo 1980, s. 69-86.
NOU 1993: 34:	NOU 1993: 34: <i>Rett til og forvaltning av land og vann i Finnmark</i> .
NOU 2001: 35:	NOU 2001: 35: <i>Forslag til endringer i reindrifftsloven</i> .
Ot prp nr 28 (1994-95):	Ot prp nr 28 (1994-95): <i>Om lov om endringer i reindrifftsloven, jordskifteloven og viltloven</i> .
St meld nr. 28 (1991-92):	St meld nr. 28 (1991-92): <i>En bærekraftig reindrift</i> .
Strøm Bull (1997):	Kirsti Strøm Bull: <i>Studier i Reindrifftsrett</i> , 1997.
Strøm Bull (2003):	Kirsti Strøm Bull: Samiske sedvaner som rettsgrunnlag for medbestemmelse, i Bjørkli, B. og Selle, P. (red.): <i>Samer, makt og demokrati</i> , Oslo 2003, s. 202-218.
Tønnesen:	Sverre Tønnesen: <i>Retten til jorden</i> , Bergen 1972.
Jskl.:	Lov om jordskifte o.a (jordskifteloven av 21. des. nr. 77 1979.
NOU:	Norges offentlige utredninger.
Ot.prp.:	Odelstingsproposisjon.
Reinl.:	Lov om reindrift av 9. juni nr. 49 1978.
SAT:	Statsarkivet i Trondheim.
STJA:	Sør-Trøndelag jordskifteretts arkiv.
St.meld.:	Stortingsmelding.
Rt.:	<i>Norsk Retstidende</i> . Utgitt av Den Norske Advokatforening (Oslo 1836-).